

Damijan Guštin

OCENE DR. JANEZA EV. KREKA IN KRŠČANSKEGA SOCIALSTVA
NA SLOVENSKEM DO LETA 1918 V KNJIGI EDVARDA KARDELJA
RAZVOJ SLOVENSKEGA NARODNEGA VPRAŠANJA

Poskus primerjalne analize

I.

Knjiga Razvoj slovenskega narodnega vprašanja je eden najbolj znanih Kardeljevih tekstov. Dobro je znano tudi slovenski historiografiji, ki je posvetila knjigi in njenemu avtorju poseben simpozij ob imenovanju Edvarda Kardelja za častnega člana Zgodovinskega društva za Slovenijo.¹

Manj pa se je slovenska historiografija na omenjeno delo odzivala sproti. Če je to še razumljivo za predvojno, prvo izdajo, je manj za povojne izdaje. Vzroki za to so bili večplastni.² Zapisi ob izidih posameznih izdaj so ostali na ravni poročil, z izjemo ocene dr. Boga Grafenauerja.³ V svoji analizi štirih izdaj knjige je opozoril na razlike med teksti izdaj in na različne ocene posameznih zgodovinskih procesov v teh izdajah.⁴

Sam avtor v zapisu »Ob drugi izdaji« navaja, da je izvedel določene spremembe teksta, predvsem naj bi šlo za razvezavo »ezopovskega« jezika, ki ga je terjal tedanji cenzurni režim, navedbo citatov klasikov marksizma, preciziranje marksistične terminologije ter za nekatere vsebinske razlike. Ob slednjih so, poleg dopolnjevanja z novimi zgodovinskimi podatki, najvažnejša splošnoteore-

¹ Izredni občni zbor Zgodovinskega društva za Slovenijo ob štiridesetletnici izda knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«, 2. marca 1979 v Ljubljani, kjer so bili podani referati dr. J. Pleterskega, dr. B. Grafenauerja, dr. M. Mikuža in F. Filipiča; referati so objavljeni v Zgodovinskem časopisu (dalje ZČ) XXXIII, 1979, št. 4 in v samostojni publikaciji Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovino, Ljubljana 1980.

² Glej podrobneje v B. Grafenauer: Edvard Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, ZČ XXIV, 1970, št. 3—4, str. 315.

³ V op. 2 citirani članek, str. 312—333, in isti: Ob štirih izdajah Speransa, ZČ XXXIII, 1979, št. 4, str. 559—565. Širša študija W. Lukana: Zur nationalen Frage eines kleinen Volkes, Österreichische Osthefte, Wien, XV, 1973, št. 4, str. 397—40, XVI, 1974, št. 1, str. 34—52, v kateri avtor obravnava knjigo v širšem kontekstu, je žal ostala nedokončana.

⁴ B. Grafenauer: Ob štirih izdajah Speransa, ZČ XXXIII, 1979, št. 4, str. 563 in 564.

tična razpravljanja o narodu (preseganje Stalinove formulacije nacionalnega vprašanja) in »spremembe, ki se nanašajo na oceno Krekovega krščansko-socialnega gibanja«. ⁵

II.

Razmerje med posameznimi izdajami je v splošnem že ugotovljeno, ⁶ določene pa je treba ugotoviti to razmerje v obravnavanem delu teksta.

Druga izdaja ⁷ prinaša glede na prvo, predvojno izdajo ⁸ izrazito spremenjen tekst, tako kvalitativno kot kvantitativno. Obravnavani del je za tretjino razširjen. Nekateri odstavki so izpuščeni, dodano je precej novih, ostali tekst je v veliki meri preformuliran ali razširjen. Pojavljajo se drugačne ocene tega zgodovinskega pojava. Tretja izdaja ⁹ se naslanja na drugo izdajo; v obravnavanem delu teksta je en faktografski popravek, nekaj več pa stilnih in pravopisnih sprememb, ki ne vplivajo na smisel teksta. Četrta ¹⁰ in peta izdaja ¹¹ sta ponatis tretje izdaje, vključno s tiskovnimi napakami.

Prevodov knjige v druge jezike je bilo več. Najprej je bila knjiga prevedena v srbohrvatski jezik, in sicer na podlagi druge izdaje (1958). Že dve leti nato je ponovna izšla (1960). Leta 1959 je izšel makedonski prevod, 1961 pa še madžarski. Ponovno je knjiga izšla v srbohrvatskem prevodu 1973. leta, to pot po slovenski tretji izdaji, 1977 pa je izšel albanski prevod. ¹²

Najzanimivejši je prevod knjige v nemščino, ki je izšel leta 1971. ¹³ Avtor je ob sodelovanju dr. B. Grafenauerja, predvsem glede stvarnih popravkov, delo skrajšal in priredil. Ker bi primerjava nemške izdaje s tretjo slovensko preseгла okvir te analize, se bomo omejili le na primerjavo obravnavanih delov tekstov, čeprav razmerje v splošnem še ni ugotovljeno. ¹⁴

Obravnavani del teksta je v nemškem prevodu v primerjavi s tretjo izdajo skrajšan za približno tretjino, kar pomeni, da je po obsegu podoben prvi izdaji. Od večjih kompleksov v okviru obravnavanega so izpuščeni analiza vzrokov in

⁵ E. Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, 2. izdaja, Ljubljana 1957 (dalje E. Kardelj: Razvoj, II) str. LXVIII—LXXXVI, cit. str. LXXV; primerjaj A. Nedog: Ljudskofrontno gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1978, str. 143—198.

⁶ Glej op. 3.

⁷ Edvard Kardelj (Sperans): Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, druga, pregledana in dopolnjena izdaja, Ljubljana 1957, DZS.

⁸ Sperans: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1939, Naša založba.

⁹ Edvard Kardelj (Sperans): Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, tretja pregledana in dopolnjena izdaja, Ljubljana, 1970, DZS.

¹⁰ Edvard Kardelj (Sperans): Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, četrta izdaja, Ljubljana 1976, DZS, Ljubljana 1977, DZS.

¹¹ Edvard Kardelj (Sperans): Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, peta izdaja, Ljubljana 1980, DZS. Poleg tega je izšla knjiga tudi v zbirki E. Kardelj: Izbrano delo I. (urednik Josip Vidmar) Ljubljana 1973, Mladinska knjiga; 2. izdaja, Ljubljana 1977.

¹² Š. Bulovec: Bibliografija Edvarda Kardelja, Ljubljana 1980; glej bibl. enote 348, 360, 380, 409, 483 in 555.

¹³ Edvard Kardelj: Die Vierteilung; Nationale Frage der Slowenen, Wien-Frankfurt-Zürich 1971, Europa Verlag.

¹⁴ B. Grafenauer: Ob štirih izdajah »Speransa«, ZČ XXXIII, 1979, št. 4, str. 559, op. 1. in str. 565.

posledic okrožnice »Rerum novarum« Leona XIII. v evropskem prostoru, oris nedemokracičnosti slovenske meščanske politike do Kreka in iz nje izviraajoče sterilnosti, izpuščena je trditev, da je socialni pritisk kmečkih množic gnal klerikalno stranko v razcep, da je Krek s svojo akcijo podaljšal življenje vse-skozi reakcionarnemu klerikalizmu, s čimer je dokazal, da je demokratičnost zaman, če ni zvezana z odločnostjo zoper reakcionarje v lastnem taboru. Omiljena je ocena idejnopolitične (ne)zrelosti kmečkih množic.

Obravnavano delo je torej doživelo dve predelavi; ob drugi izdaji in ob nemškem prevodu, manjše spremembe pa še ob tretji izdaji. Zaključimo lahko, da je v tako zastavljeni analizi potrebno primerjati med seboj prvo in drugo izdajo ter nemško izdajo.

III.

O vprašanju, s kakšnim namenom je bilo delo napisano, kar je zelo pomembno za presojo načina argumentiranja v Kardeljevem pisanju, je avtor sam precej natančno pisal. Trdi, da ni imel namena pisati le »čistega« zgodovino-pisnega dela o slovenskem nacionalnem razvoju, temveč predvsem politično-aktualno delo, ki podpira na teoretičnem nivoju politiko KPS — zbiranje vseh slovenskih svobodoljubnih in demokratičnih sil v boj zoper grozečo fašistično nevarnost na mejah. Ob tem je avtor izpostavil tudi prispevek dela k uvajanju marksistične dialektične metode v slovensko zgodovino-pisje.¹⁵

Knjiga je nastajala leta 1938 v zaostrenih političnih razmerah v državi in zunaj nje. Španska državljanska vojna, v kateri sta se fašistični državi direktno angažirali, se je postopoma prevešala v prid frankistom. Nemčija je začela prvo širjenje v srednjeevropskem prostoru, 11.—12. marca 1938 je izvedla priključitev Avstrije, s čimer je prišla na jugoslovanske meje že druga fašistična sila. Takoj zatem je Nemčija začela kazati apetit do Sudetov, naseljenih povečini z Nemci, a v okviru Češkoslovaške, kar je izzvalo »sudetsko krizo«. Zahodne države, zlasti vodilni Velika Britanija in Francija sta popuščali, želeli ohraniti mir, niso pa še bili prizadeti njuni vitalni interesi, medtem ko je bila vloga Sovjetske zveze še nejasna. V teh razmerah je prišlo do diktata Češkoslovaški, da odstopi z Nemci naseljene Sudete Nemčiji in končno do Münchenskega sporazuma konec septembra 1938.¹⁶

V državi so bile osrednji politični dogodek v letu 1938 parlamentarne volitve, razpisane za 11. december 1938, s katerimi naj bi si vladajoča JRZ utrdila svoje docela razmajane pozicije. V volilnem boju se je opozicija postopno povezovala, tako da sta oba opozicionalna meščanska tabora; JNS in združena opozicija pred volitvami sklenili sporazum o skupnem nastopu z listo, katere nosilec je bil V. Maček. Tej volilni zvezi se je novembra 1938 pridružila tudi slovenska združena opozicija, v kateri so sodelovali Kmečko-delavsko gibanje, slovenski mačkovci, stara SLS in krščanski socialisti; socialisti so delovali v povezavi z JNS.

¹⁵ E. Kardelj: Razvoj, II, str. XIII—XIV in XXVII—XXX Sperans (E. Kardelj): Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1939 (dalje Sperans: Razvoj) str. 9—10. O nekaterih trditvah o značaju slovenskega zgodovino-pisja polemizira B. Grafenauer v svoji oceni knjige, ZČ XXIV, 1970, št. 3—4, str. 313 in 322.

¹⁶ M. Mikuž: Svet med vojnama, Ljubljana 1966, str. 159—166 in 171—174; isti: Časovni okvir nastanka Speransove knjige, ZČ XXXIII, 1979, št. 4, str. 547—551; Svetovna zgodovina, Ljubljana 1976, str. 559—560.

V okviru KDK je postavila svoje kandidate tudi KPS. Na volitvah 11. decembra 1938 je sicer združena opozicija na Slovenskem dobila 20 % glasov, kar je bilo manj, kot so pričakovali — na to so vplivali tako javnost volitev kot hud pritisk JRZ pred volitvami — vendar pa je tak volilni rezultat povzročil notranja nesoglasja v JRZ, kar je vodilo v mesecih po volitvah do odstopov Korošca in nato Stojadinovića iz vlade.¹⁷

Poglavitni politični cilj KPS v tistem času je bilo formiranje ljudske fronte. Na svoji I. konferenci v Šmiglovi zidanici v Savinjski dolini 17. in 18. aprila 1938 je KPS poudarila strnitev rodoljubnih sil slovenskega naroda in obrambo pred fašistično nevarnostjo. Ljudska fronta pa bi bila le nepopolna, v kolikor ne bi vanjo pritegnili tudi katoliško orientiranih množic v okviru JNS in JRZ, pa tudi zunaj obeh strank. Od vseh katoliških skupin se je najbolj približala KPS v ljudskofrontnem povezovanju krščanskosocialistična skupina, tako njen izobraženski del in delavska Jugoslovanska strokovna zveza. Predvsem so se angažirali v narodnoobrambnem gibanju. Skupaj z ostalimi ljudskofrontnimi skupinami so se pripravljali na udeležbo na narodnem taboru 13. in 14. avgusta 1938, ki je bil nato odpovedan. Zelo aktivni pa so bili krščanski socialisti na narodnem taboru v Kamniku 4. septembra 1938 ob odkritju spominske plošče generalu Rudolfu Maistru. Nastop njihovega govornika Mavricija Borca je postal kmalu znan kot »kamniška izjava«. Težišči tega nastopa sta bili na narodnoobrambnem boju (boj za svobodo slovenskega naroda in ustrezen položaj delstva v njem, odpor zoper napade od zunaj, varovanje enakopravnega jugoslovanskega okvira) in na odločni zahtevi za mir.¹⁸

Ta politična situacija je vplivala na oblikovanje Kardeljeve sodbe o slovenskem krščanskem socializmu in njegovem začetniku in voditelju J. Ev. Kreku. Poudarjal je zlasti stične točke in manj slabosti in razlike. Ob upoštevanju političnih intencij ob pisanju predvojne različice dela se moramo zavedati tudi, da kaže prva izdaja tedanjo raven Kardelja-marksista, poglede in perspektive, druga izdaja pa je izpopolnjena z novimi dognanji, ki jih je prinesel razvoj zgodovinopisja in osebni razvoj avtorja v revolucionarni praksi.

V predelani drugi izdaji avtorju ni bilo treba upoštevati navedenih elementov.

Sodbo o morebitnih političnih intencijah v času predelave je še težko podati zaradi premajhne raziskanosti našega povojnega obdobja. Opaziti pa je, da je avtor ob predelavi za nemški prevod dobro desetletje kasneje ohranil temeljne sodbe iz druge izdaje, čeprav ponekod omiljene.

IV.

Položaj Slovencev v centralizirani državi, boleča razkosanost naroda na štiri države, težak gospodarski položaj in nenačelna slovenska meščanska politika, vse to je vzbudilo v tridesetih letih veliko občutljivost za slovenska nacionalna

¹⁷ M. Mikuš: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji, Ljubljana 1965, str. 455—505; A. Nedog: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji, Ljubljana 1978, str. 95—113.

¹⁸ A. Nedog: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji, str. 92—110. J. Prunk: Pot krščanskih socialistov v OF, Ljubljana 1977, str. 166—171.

vprašanja. V publicistiki je ta tema pritegovala široko pahljačo piscev različnih svetovnonazorskih opredelitev. Nacionalna problematika je mobilizirala široke plasti in med seboj različne družbene sloje, od kmečkega prebivalstva, delavstva, inteligence, malomeščanstva pa do večine buržoazije.

Pri obnovi KPJ v začetku tridesetih let je postalo narodno vprašanje osrednje. Odnos do nacionalnega se je postopoma spreminjal v zvezi z ljudskofrontnim povezovanjem. Razreševanje nacionalnih problemov v Jugoslaviji so povezali z ugotovitvijo, da buržoazija enega naroda izkorišča poleg lastnega tudi delavski razred ostalih narodov v državi. Zato mora postati delavski razred vodilna sila v nacionalnih gibanjih. Izraz tega angažiranega odnosa KPJ do nacionalnih vprašanj je tudi formiranje nacionalnih komunističnih partij, kar je povezano z drugačnim odnosom do Jugoslavije kot državnega okvira. Prikazovati vse razvojne etape tridesetih let v odnosu do slovenskega nacionalnega vprašanja bi preseglo naš namen, zato naznačimo le poglobitve momente. V začetku je to Brodarjev (Kardelj) tekst »Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje« v letu 1932, nato brošura »Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda« iz leta 1933, dalje znana Izjava Komunističnih strank Jugoslavije, Italije in Avstrije o slovenskem vprašanju naslednjega leta, sklep IV. državne konference KPJ v Ljubljani o ustanovitvi KPS decembra 1934 ter končno sama ustanovitev KPS aprila 1937 na Čebinah s sprejetjem manifesta ustanovnega kongresa KPS.¹⁹

V zvezi s tem je bilo nujno prevrednotiti narodovo preteklost in iz te nakazati izhodišča za prihodnost. Hkrati je bila preteklost ugoden teren za kritiko meščanskih strank, zlasti SLS, kar zaradi cenzurnega režima sicer ni bilo mogoče. Skupina mlajših marksističnih publicistov je v tridesetih letih uveljavila nove poglede na nekatera zgodovinska dejstva, uveljavila je historično-materialistični pristop v zgodovinopisju in zgodovinskost v obravnavanju sodobnih družbenih problemov.²⁰

Podobna ugotovitev more veljati tudi za skupine, ki se v ljudskofrontnem gibanju zблиžujejo s KPS. Povsod kritično preverjajo preteklost, lastne izvore in idejna izhodišča.

Nastanek jugoslovanske države ter vloga Slovencev pri tem je ena osrednjih tem, ki priteguje različno orientirane pisce. V ospredju je analiza vloge J. Ev.

¹⁹ Glej podrobneje v J. Pleterski: Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji v teoriji in politiki KPJ—KPS, Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju, Maribor 1981, str. 309—329; J. Pleterski: Komunistična partija Jugoslavije in nacionalno vprašanje v prvi jugoslovanski državi, prav tam, str. 330—339.

²⁰ I. Brodar (E. Kardelj): Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje, Književnost 1932—1933, str. 5—9, 48—54, 73—79, 132—137, 163—168 in 236—243; isti: Popotovanje skozi čas, Ljubljana 1934; V. A. (V. Martelanc): Nekaj misli o slovenskem narodnem in slovstvenem razvoju, Sodobnost 1935, str. 502—515; isti: Slovenski politični razvoj in problem sodobne politične orientacije, Sodobnost 1937, str. 193—207, K. D. (D. Kermauner): Neobjavljena Tumova študija o našem narodnem razvoju, Sodobnost 1938, str. 195—202, 253—262; isti: Legenda o Simonu Gregorčiču in legenda o Henrikumu Tumi, Sodobnost 1939, str. 385—404, 496—500, 537—542 in 606—619; A. Javor (B. Kidrič): Evropske krize in slovenski narod, Sodobnost 1940, str. 385—390, 440—452 in 490—499; V. Vodopivec: Majniška deklaracija, Sodobnost 1937, str. 374—381 in še druge. Podrobnejšo označitev glej v J. Pleterski: Zgodovinska misel slovenskih marksistov v času Speransove knjige, ZČ XXXIII, 1979, št. 4, str. 533—544.

Kreka v jugoslovanskem zedinjenju in tudi njegovega delovanja na ostalih področjih. Za Kreka, utemeljitelja, osnovatelja in idejnega vodjo Jugoslovanske strokovne zveze se zanimajo krščanski socialisti.²¹

V.

V svojem pisanju se Kardelj najprej vpraša o družbenem izvoru in podlagi krščanskosocialnega gibanja.

... Rasel je (Krek, op. p.) iz najnižjih plasti slovenskega kmečkega in proletarskega ljudstva, zato je bil njegov boj usmerjen v prvi vrsti proti tistim meščanskim in veleposestniškim vrhovom, ...

... To gibanje je raslo iz najnižjih plasti slovenskega kmečkega ljudstva. Te so se dan za dnem vse hitreje proletarizirale in vse glasneje izražale svoje nezadovoljstvo proti buržoazno-veleposestniškim vrhovom v obeh vladajočih strankah, ...

... die aus den niedersten Schichten des slowenischen Bauernvolkes erwachsen war. Diese proletarisierten Schichten bekundeten immer lauter ihren Unwillen über beide regierende Parteien, denn für den Großgrundbesitz, der in diesen Parteien herrschte, ...

Opazno je v drugi izdaji in kasneje diferenciran socialni izvor privržencev krščanskosocialnega gibanja. Poudarjen je kmečki družbeni substrat gibanja, delavski pa le, kolikor raste iz sproletariziranih kmečkih množic. Nastanek gibanja je bil mogoč prav zaradi propadanja malega in srednjega kmeta in s tem povezanega razpada tradicionalne vaške strukture. Na to je pokazal že Krek s svojim spisom Črne bukve kmetskega stanu.²²

V prvi izdaji je Kardelj pustil vnmarejši kontekst Krekove akcije, namreč prizadevanje katoliške Cerkve, da odgovori na socialne probleme, ki jih je porajal kapitalizem, in parira delavskemu političnemu organiziranju. Sprva je bilo to prizadevanje posameznikov, s papeževo okrožnico »Rerum novarum« leta 1891 pa je socialno prizadevanje cerkve dobilo splošen in obvezujoč pomen in je ta okrožnica obvezovala tudi duhovnika Kreka, ko je začel delovati med delavskimi in kmečkimi množicami. Krek se je že lahko zgledoval pri nemških in avstrijskih krščanskih socialcih, zlasti Vogelsangu, s katerimi se je seznanil v svojih dunajskih letih in na potovanju po Nemčiji.²³ S tem se Krekova vloga

²¹ R. Jurčec: Krek. Ljubljana 1935; I. Grahor: Dr. Janez Evangelist Krek, Beseda o sodobnih vprašanjih III, 1934, str. 25—27, 52—55, 73—77, 105—110, 121—127 in 140—145; isti: Odgovor g. Josipu Gostinčarju, Krekovemu sodelavcu, Beseda o sodobnih vprašanjih 1934, str. 112; I. Dolenc: Kulise okoli Kreka in njegov kult, Beseda o sodobnih vprašanjih III 1934, str. 172—179; J. Vilfan: R. Jurčec: Krek, Sodobnost 1936, str. 236—239.

²² J. Sovran (J. Ev. Krek): Črne bukve kmetskega stanu, Ljubljana 1895; izhajalo tudi v Slovencu XXIII, 1895, št. 161, 17. 7. 1895 — št. 232, 9. 10. 1895.

relativizira v tem smislu, da je, ustrezno slovenskim razmeram, presadil na domača tla ideje modernejše katoliške doktrine.

Še ostreje je Kardelj popravil svojo oceno namena in cilja Krekove akcije na vasi in med delavstvom.

S svojo gospodarsko in združniško akcijo je poskušal iztrgati kmečke množice iz rok oderuhov, bank in špekulantov, kar se mu je v nekaterih pogledih tudi posrečilo.

V strahu, da te tedence ne bi velikega dela kmečkih množic in hitro naraščajočega delavstva odvedle v socialno-demokratično gibanje, so se vrhovi katoliške cerkve in klerikalne stranke morali sprijazniti z naraščanjem moči in vpliva krščansko-socialistične frakcije v klerikalni stranki. To jim je bilo storiti tem lažje, ker je bil voditelj in ideolog tega gibanja, dr. Janez Krek prav toliko demokrat, da je znal obdržati in razvijati kontakt s pauperiziranimi ljudskimi množicami, in prav toliko katoliški duhovnik, da je poznal meje, do katerih sme iti v svojem demokratizmu.

Aus Angst davor, daß diese Tendenzen einen großen Teil der Bauernmassen und der schnell anwachsenden Arbeiterschaft zur sozialdemokratischen Bewegung führen könnten, mußten sich die Spitzen der katholischen Kirche und der klerikalnen Partei mit den wachsenden Einflüssen der christlichsozialen Fraktion in dieser Partei abfinden. Das fiel ihnen um so leichter, als der Führer und Ideologe dieser Bewegung, Janez Krek, so weit Demokrat war, daß er mit den verarmten Volksmassen Kontakt aufzunehmen und zu entwickeln verstand, und so weit katholischer Priester, um die Grenzen zu kennen, die seinem Demokratismus gesetzt waren.

Tezi v prvi in v poznejših izdajah sta si torej v nasprotju. Po prvi je bil Krek tisti subjekt, ki je gibanje spodbudil in ga vodil, po drugi pa je le ustrezno odgovarjal na težnje kmečkih in delavskih množic na eni in katoliške cerkve s katoliško stranko na drugi strani. S tem je poudarjen širši družbenopolitični kontekst Krekovega delovanja.

²³ 1888—1892 je Krek študiral na Dunaju, 1899 potuje po Westfaliji, kjer se zanima za delovanje katoliškega »centruma«. Zlasti mu ugaja Windthorstbund, prosvetno-politična organizacija. Primerjaj tudi R. Jurčec: Krek, Ljubljana 1935, str. 52—53.

Krščanski socializem je izšel iz prizadevanj cerkve, da si utrdi svoje pozicije v kapitalističnem družbenem sistemu, zlasti v delavskem razredu, kjer se je začel kazati vpliv socialnodemokratskih strank in njihove marksistične, neregiozne ideologije. Prvenstveno je torej šlo cerkvi za ohranitev svojega občestva, seveda pa tudi za povezavo kapitalističnega sistema z verskimi načeli. Krščanski socializem je odklanjal zlorabe kapitalističnega sistema, ne pa zasebne lastnine proizvodjalnih sredstev in s tem povezanega izkoriščanja delavstva. Odklanjal pa je tudi razredno delavsko gibanje, seveda predvsem marksistično (socialdemokratsko) različico. V avstrijskem primeru se je krščanski socializem vezal z antisemitizmom. Nasproti liberalni svobodni produkciji je zahteval večjo vlogo države v gospodarskem življenju in zaščito kmečkega sloja, pri čemer je najbrž odločal tudi strah pred prehitro rastjo proletariata.²⁴

Krekova opredelitev krščanskega socializma:

- »1. Krščanski socializem je najprej krščanski . . .
2. Krščanski socializem je demokratičen v tem pomenu, da upa od ljudstva zmage . . .
3. Krščanski socializem se bori za politično samostojnost upravičenih, zlasti delovnih stanov . . .
4. Krščanski socializem zahteva končno tudi gospodarsko samostojnost delovnih stanov . . .«²⁵

nam dopušča sklepanje, da se je Krek zavzemal za samostojno politično organizacijo krščanskosocialnih privrženecv. A vendar le v programu in v perspektivi, kar nam dokazuje njegovo stališče ob sporu okoli Šušteršičeve kandidature za kmečki mandat v ljubljanski okolici v istem času. Tudi uradni program Slovenskega katoliškega delavskega društva Socialni načrt slovenskih delavskih stanov, ki je nastal leto prej, je pustil vprašanje samostojne politične stranke ob strani, čeprav poudarja potrebo političnega in kulturnoprosvetnega organiziranja.²⁶ Z vprašanjem, zakaj se krščansko socialno gibanje ni izoblikovalo v samostojno politično stranko, se bomo ukvarjali še v nadaljevanju razprave. V naslednjih letih je Krek jasno povedal, da ni za samostojno politično stranko krščanskih socialcev.²⁷

S tem ko je krščanskosocialno gibanje ostalo v okviru stranke, zaenkrat še v svoji posebni organizaciji Slovenski krščansko-socialni delavski zvezi, je bilo v svojih ciljnih bistveno omejeno, omejilo se je na doseženo širino in kvaliteto delovanja. Ponoven vzpon je doživelo šele, ko je preneslo težišče delovanja na strokovno raven — v konkreten boj za izboljšanje položaja delavstva v posameznih obratih.

²⁴ Primerjaj tudi J. Pleterski: Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1894—1904, ZČ XXXI, 1977, št. 1—2, str. 15—17.

²⁵ Glasnik III, 1896, J. Ev. Krek: Izbrani spisi II/2, str. 389.

²⁶ Podrobneje J. Pleterski: Vprašanje nacionalne in socialne revolucionarnosti v letih 1896—1918, Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem, Ljubljana 1973, str. 41—42; isti: Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1894—1904, ZČ XXXI, 1977, št. 1—2, str. 18; Socialni načrt slovenskih delavskih stanov, Slovenec XXIII, 1895, št. 233—235, 10.—12. 10. 1895.

²⁷ »Krščansko socialno gibanje se ne dá ločiti od drugega krščanskega javnega življenja. To gibanje ne ustvarja kake nove stranke, marveč samo pod krščanskim praporom povdarja v prvi vrsti socialne zahteve.« J. Ev. Krek: Socializem, Ljubljana 1901, str. 591.

VI.

Krekova dejavnost med kmečkim prebivalstvom je veliko pomembnejša in po rezultatih uspešnejša. Na gospodarskem področju je razvil zadružno organizacijo. Zadružništvo je bilo na slovenskih tleh že znano, vendar mu je dal Krek s sodelavci nove oblike in vsebino.

Krekovo zadružništvo pa je šlo nasprotno za tem, da bi iztrgalo kmeta iz rok slovenske buržoazije in ga osamosvojilo.

Iztrgati kmeta iz rok oderuhov, bank in špekulantov ter ga osvoboditi pritiska tako nemške kakor slovenske liberalne buržoazije — to je bil program Krekove akcije.

Den Bauern aus den Händen der Wucherer, der Banken und der Spekulanten zu reißen und ihn vom Druck sowohl der deutschen als auch der slowenischen Bourgeoisie zu befreien — das was sein Programm.

Zadrugam je bila namenjena vloga, da obrzdajo razkrojevalni vpliv kapitalistične produkcije na tradicionalno kmečko srenjo z medsebojno pomočjo, cenejšim kreditom, skupno prodajo na trg, ohranjanjem posestne strukture. Krekov ideal je bila obvezna zadružna organizacija s podporo države, ki bi zajela ves kmečki sloj. Poleg tega je izpostavil še potrebo stalnih »kmečkih domov«, torej družinskih posestev in pa sanacijo kmečkih dolgov.²⁸

Kardeljeva ocena Krekovih intencij je v vseh izdajah v osnovi enaka, vendar pa v povojnih predelavah teksta izvzame klerikalno buržoazijo, ki je objektivno največ pridobila s široko organizirano, a centralizirano zadružno mrežo — namreč potreben kapital za svoje vključevanje v produkcijo. To je spoznal tudi Krek sam v zadnjih letih pred smrtjo, da zadružništvo pluje v smer, ki si je ni zastavil on, temveč strankarski vrh in buržoazija okoli njega. Vendar je zadružna organizacija dosegla velik obseg in je bila v stalnem napredovanju, posebej, ko je Krek lahko uveljavil vsaj nekatere ugodnosti za zadružno organizacijo po zmagi SLS leta 1908 v kranjskem deželnem zboru.²⁹

Kardelj ugotovi, da je bil Krekov načrt nerealen in zato neuresničljiv, nato pa nadaljuje:

... razodeva pa demokratično vsebino kmečko-proletarskega krščansko socialnega gibanja.

... pač pa je imel dve posledici. Prvič je ta akcija močno pospešila proces definitivnega »buržoaziranja«

... aber seine Aktion zog zwei Folgen nach sich. Erstens trieb sie den Prozeß der endgültigen

²⁸ Slovenec XXIII, 1895, št. 1., 2. 1. 1895, Raiffeisenove posojilnice; št. 233—235, 10.—12. 10. 1895, Socialni načrt slovenskih delavskih stanov.

²⁹ A. Prepeluh: Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, str. 47—48; J. Prunk: Škof Jeglič — politik, I. del, Kronika XIX, 1971, št. 1, str. 31, 32—33, 35, 37—38; D. Guštin: Odnos deželnozborske večine SLS do pglavitnih gospodarskih vprašanj Kranjske v letih 1908—1914, Kronika XXXI, 1983, št. 1, str. 45—46.

klerikalne stranke...
 Drugič pa je ta akcija
 usmerila močno
 revolucionarno-
 demokratično vrenje
 v proletariziranih
 kmečkih množicah
 v smeri borbe za drobne
 socialne reforme in
 zadružniško samozaščito,
 s čimer je temeljito
 otopila politično
 ostrino množičnega
 pritiska.

Verbürgerlichung der
 klerikalen Partei
 voran, weil sie ihr eine
 stärkere wirtschaftliche
 Basis verlieh und ihr
 eine neue bürgeliche
 Schichte eingliederte;
 die Differenzen
 zwischen ihr und der
 liberalen Partei
 schrumpften noch mehr
 zusammen. Zweitens
 aber leitete diese
 Aktion die revolutionär-
 demokratische Gärung
 in den
 verproletarisierten
 Bauernmassen auf das
 Gleis kleiner sozialer
 Reformkämpfe und des
 genossenschaftlichen
 Selbstschutzes über.

Medtem ko je v prvi izdaji poudarjena ob siceršnji neuspešnosti prav demokratičnost gibanja, pa je v vseh naslednjih poudarek na objektivnih rezultatih zadružnega gibanja. V političnem smislu so bili rezultati negativni zaradi povezovanja z reakcionarnimi družbenimi silami, kakor je bilo sicer zadružništvo mišljeno iskreno in dobronamerno. Misel, da povezovanje zahtev množic s konservativnimi in reakcionarnimi silami vodi v negativno smer, je svojevrstni »ceterum censeo« tega velikega Kardeljevega teksta. Zadružništvo je vodilo nakopičeno revolucionarno energijo množic v reformizem, po drugi strani pa je ločevalo kmečke množice od delavstva. Hkrati ta proces kaže na šibkost tistih političnih sil (konkretno socialne demokracije), ki bi postavljale revolucionarno rešitev kmečkega vprašanja. Sama JSDS se po obetavnem začetku vse do konca monarhije ni mogla otresti ozkega gledanja na kmeta kot ostanka preživelega družbenega reda. Tako se tudi ni povzpela do praktičnega delovanja med kmeti. Le Albin Prepeluh se je zavzemal, da se JSDS orientira v kmečko stran, saj kmet predstavlja večino slovenskega naroda in s tem večino volivcev.³⁰

Veliko bolj pa je treba upoštevati gospodarsko plat zadružnega povezovanja. V najtežjih letih slovenske agrarne produkcije, ko jo je zadel veliki val kapitalističnega gospodarstva, industrije in veleagrara, ob hkratni agrarni pre-

³⁰ A. Prepeluh: Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, str. 29—30 in D. Kermauner: Albin Prepeluh-Abditus, njegov idejni razvoj in delo, str. 299—300, 363—421. Edino širšo kandidaturo med kmečkim prebivalstvom v okviru JSDS je začel dr. Dermota na Gorenjskem ob volitvah v državni zbor 1907 in 1911. Obakrat ni bil izvoljen, a je viden vzpon glasov zanj (791 : 1510, 14 % : 20 % oddanih glasov).

naseljenosti, je združništvo zmoglo vsaj upočasniti razpad v samozadostnost usmerjene kmečke proizvodnje, hkrati pa je kmetovo proizvodnjo tudi posodobilo (kredit, proizvodnja za trg, naprednejše metode obdelovanja zemlje, organizirana prodaja). Če zadružne akcije ne bi bilo, bi bil propad slovenskega kmeta konec 19. stoletja še širši in intenzivnejši, kot posledica pa močnejše izseljevanje in proletarizacija, s tem pa bi močno oslabil substrat slovenske narodne politike, ki so ga tvorili spricho svoje absolutne večine in gospodarske neodvisnosti kmetje. Postavlja se daljnosežno vprašanje, kako bi se v tem primeru iztekla za Slovence leta, ko se je bilo potrebno boriti za novo državno priпадnost.

VII.

Izvirna Krekova zasluga je, da je povezal svoje ožje politično delovanje s socialnimi prizadevanji za izboljšanje položaja kmečkih in delavskih množic. S tem je dobil morda sploh prvi v slovenski politiki tisto prodornost med širokimi ljudskimi sloji, ki je potrebna v parlamentarnem sistemu. V svoja prizadevanja za nacionalno enakopravnost in samosvojitvev je uvedel zahtevo po demokraciji, s čimer je mobiliziral do tedaj neprebujeno narodno zavest kmeta, ki je bil do takrat bodisi indiferenten do vsake, tudi nacionalne politike, bodisi sploh ni mogel sodelovati v političnem življenju. Zato lahko razumemo Krekovo stalno prizadevanje za samoorganizacijo kmečkega ljudstva na eni strani in za splošno, če že ne enako volilno pravico na drugi strani.

Krščanskosocialno gibanje J. Ev. Kreka je povezovalo svoj boj za socialno razbremenitev ljudstva z nacionalnim bojem, ta pa je uspeval le ob prizadevanju za čim širšo demokratizacijo, za sodelovanje širokih množic v politiki. Te temeljne ocene se drži Kardelj v vseh izdajah teksta, le da v poznejših izdajah relativizira pojem »socialna razbremenitev«.

Vse od taborske dobe dalje so slovenski politiki obeh smeri oziroma strank transformirali program Zedinjene Slovenije v boj za narodno enakopravnost v nejasno določenih mejah. Svojo politiko so krojili prvenstveno s stališča razrednih koristi, zato so odklanjali demokratizacijo političnega življenja in niso mogli, niti želeli pritegniti slovenskih množic v politiko.

Zato tudi niso mogli
aktivizirati kmečkih
množic za svojo politiko.

Vendar so se v času,
o katerem govorimo,
socialna nasprotja, ki jih
je prinašal s seboj
kapitalizem, že tako
zaostrila,
da narodna politika,
zasnovana prvenstveno
na tej buržoazni
tendenci — se pravi bolj
ali manj v okviru znane
krilatice »svoji
z svojim« — ne le ni bila
sposobna mobilizirati

širokih delovnih množic
v mestih in na vasi,
marveč je prihajala
vse ostreje v nasprotje
z elementarnimi
ekonomskimi
in socialnimi interesi
teh množic... V takih
pogojih je kriza
obeh meščanskih strank
postala neogibna
in problem njihove
pomladitve vse bolj
pereč. V klerikalni
stranki je — objektivno
vzeto — v tem pogledu
odločilno vlogo imel
prav Krek s svojo
politično filozofijo.

Medtem ko se Kardelj v prvi izdaji zadovolji s konstatacijo inertnosti slovenske meščanske politike, pa v poznejših izdajah koncizno opredeli krizno obdobje obeh strank, ko prideta zaradi zaostale politične filozofije v položaj, ko morata reševati svoj obstoj.

Proces pomladitve je skupen za obe slovenski meščanski stranki. V liberalni stranki, NNS, se ta proces kaže kot spopad treh struj; starinov, ki stranko vodijo (Hribar, Tavčar), mladinov, ki se nekaj časa udeležujejo na združenem področju (Žerjav, Kramar) in najmlajših, ki so izšli iz meščanskega radikalizma in Omladine, del teh je ostal zunaj stranke, nekaj pa jih je celo našlo pot v socialno demokracijo. Ta proces je seveda najbolj viden na Kranjskem, v ostalih deželah, kjer živijo Slovenci, pa je obarvan s posebnimi položaji v deželah.³¹

V KNS in poznejši VSLS je ta proces bolj zapleten zaradi različnih socialnih slojev, ki so vanjo vključeni. Staro, konservativno jedro, ki je imelo večino vodilnih položajev, se je le postopoma umikalo, prek sicer mlajšega Šušteršiča pa je vpliv te struje v desetletju pred svetovno vojno celo porasel. Socialna podlaga te skupine je bil del duhovščine, večjih posestnikov in buržoazije, ki se je zaredila v stranki; njena moč ni bila toliko v množici kot skupini »pomembnih ljudi«. Druga temeljna struja je krščankosocialna, v njej je izstopal J. Ev. Krek. V kmečkih in delu delavskih slojev je imela velik vpliv. S svojim delom med ljudstvom je omogočila postopno popolno prevlado KNS oziroma VSLS v slovenskem političnem življenju, zato je tudi konservativna struja sprejela nekatere njene zamisli. Poudariti je potrebno, da je bila duhovščina spričo

* V nemški izdaji je ta del teksta izpuščen.

³¹ F. Gestrin — V. Melik: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918, Ljubljana 1966, str. 285—290.

svoje vključenosti v stranko, a hkratne podrejenosti cerkveni disciplini nekakšna »stranka v stranki«, kar je zlasti vidno v delovanju vrha ljubljanske škofije.³²

Vprašanje »pomladitve« obeh meščanskih strank je bilo vprašanje, kako uskladiti zahteve množic s stališči — v veliki meri elitističnimi in nedemokratskimi — vrhnjih struktur političnih strank. Dokončna prevlada sodobnejših političnih konceptov v obeh strankah je izšla iz vprašanja slovenske nacionalne opredelitve v boju za jugoslovansko koncepcijo reševanja slovenskega narodnega vprašanja.

Sprejemljiv kompromis je pripravilo krščanskosocialno gibanje, a s tem je izgubilo lastno identiteto.

Življenje je pokazalo, da je bil Krek sicer iskren ljudski tribun, toda ne preveč daljnoviden politični ideolog.

Toda prav tu je duhovnik Krek z vsem tistim, kar se je obešalo nanj in kar ga je povezovalo z vladajočimi družbenimi faktorji ne glede na njegovo subjektivno hotenje, odigral negativno, da celo reakcionarno vlogo. Krek je postal trenutni tribun stihijskega, na pol zavednega socialnega gibanja idejno zaostalih množic ter izraz njihovega nezadovoljstva, toda njegove idejne in politične koncepcije so mu preprečevale, da bi akcijo naslonil na odločujoče progresivne socialne sile.

Aber eben hier spielte der Geistliche Krek mit all dem, was ihn mit den herrschenden gesellschaftlichen Faktoren (unabhängig von seinem subjektiven Willen) verband, eine negative, ja sogar reaktionäre Rolle. Krek war der Tribun einer planlosen Bewegung rückständiger Massen. Seine ideologischen und politischen Konzeptionen hinderten ihn daran, diese Bewegung auf die entscheidenden progressiven sozialen Kräfte zu stützen.

Tudi na tem mestu je Kardelj zaostрил oceno krščansko-socialne akcije in Kreka samega. Če je v prvi izdaji Krekovi akciji pripisoval zlasti pomanjkljiv pogled na politično perspektivo, ki jo bo imela akcija, pa ji je v povojnih predelavah pripisal reakcionarno vlogo, ker je preprečila zaostritev razrednih nasprotij v slovenskem narodu. Že površna razčlenitev tedanje slovenske družbe nam pokaže, da je bil delavski razred preveč šibak, njegova politična organizacija pa še šibkejša, da bi mogel odločilno vplivati na družbene razmere. Vprašanje je, ali so res le razmere, v katerih je deloval, Kreku preprečile,

³² J. Prunk: Škof Jeglič — politik, I. del, Kronika XIX, 1971, št. 1, str. 30—42; J. Pleterski: Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1894—1904, ZČ XXXI, 1977, št. 1—2, str. 14—22.

da bi svoje gibanje radikaliziral, torej je vprašanje, kakšni so bili Krekovi cilji v političnem delovanju. V tedanjih razmerah bi bila njegova naslonitev na socialno demokracijo mogoča le, v kolikor bi se negiral kot duhovnik, kar pa bi njegovo nadaljnje politično delovanje bistveno otežilo.

O Krekovem nacionalnem programu je Kardelj povedal pravzaprav malo in ga je obravnaval le v zvezi s situacijo v monarhiji v zadnjem desetletju obstoja. Ocenjuje, da se ne ločuje od ostale meščanske politike, ki ji je šlo za narodno avtonomijo v okviru Avstrije. Za avstrijski okvir so se odločali iz strahu pred nemškimi imperializmom in iz gospodarskih razlogov, v tem okviru pa so se zamislili gibale od federalne republike do preurejene monarhije.³³

Vendar pa je Krek vnesel v obravnavo slovenskega nacionalnega programa nove elemente in poudarke. Trialistični program je nastal konec 19. stoletja v zvezi s konceptom hrvaškega državnega prava. Krek je povzel ta program in v njegov okvir vključil še Slovence, po aneksiji leta 1908 pa tudi Bosno in Hercegovino. S tem je dobil trialistični načrt nove razsežnosti, saj je razbijal obstoječo mejo med obema polovicama monarhije. V kolikor je imel trialistični koncept kakršnekoli simpatije v avstrijskih vladajočih krogih, jih je imel le do tedaj, dokler je služil kot orožje zoper ogrsko polovico monarhije, boljše zoper Madžare, docela pa jih je izgubil, ko je posegel na avstrijsko polovico monarhije, ko je torej vključeval tudi Istro, Dalmacijo in zlasti Slovence. Krekova zamisel povezovanja s Hrvati je ščasoma doživljala izpopolnitve in tudi spremembe, bil pa je edini, ki je programska izhodišča prenesel v praktično, dnevno politiko. Hkrati je Krek posredno in neposredno apeliral na avstrijske vladajoče kroge, da omogočijo posebno politično enoto za Južne Slovence v monarhiji, ker se bodo s tem rešili nevarnosti širjenja velikosrbske ideje.

Med vodilnimi slovenskimi politikami je bil Krek prvi, ki je začel presegati avstrijski okvir trialističnega programa, sprva, 1916 le intimno, pred smrtjo pa se je njegova usmeritev nakazala že v javnem delovanju. Šele takrat je presegel stališče hrvaškega državnega prava kot pravne argumentacije in se postavil na narodnostno načelo pri argumentiranju državne skupnosti južnoslovenskih narodov; začel je torej sprejemati načelo samoodločbe narodov. Smrt ga je prekinila, preden se je mogla ta preobrazba do konca izraziti, slovenska meščanska politika pa je z njim izgubila nacionalno najradikalnejšega politika.³⁴

Na Krekovo politično naziranje moramo gledati razvojno. V zadnjih letih življenja je pod vplivom spora v stranki tudi sam uvidel napake v realizaciji politične organizacije delavstva in združništva, kar ilustrirajo nekatere ohranjene izjave, vendar se s tem ni spremenilo obstoječe razmerje moči.³⁵

³³ J. Pleterski: Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje, ZČ XXII, 1968, št. 3—4, str. 169—171; W. Lukan: Janez Ev. Krek in slovensko nacionalno vprašanje, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XXII, 1982, št. 1—2, str. 25—53.

³⁴ W. Lukan: Janez Ev. Krek in slovensko nacionalno vprašanje, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XXII, 1982, št. 1—2, str. 25—53; J. Pleterski: Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje, ZČ XXII, 1968, št. 3—4, str. 171—182; isti: Zveza vseslovenske ljudske stranke in hrvatske stranke prava v letih 1911—1913, ZČ XXXIV, 1980, št. 1—2, str. 5—75; R. Jurčec, Krek, Ljubljana 1985, str. 71—84.

³⁵ A. Prepeluh: Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, str. 48, Nekaj spominov na dr. Janeza Ev. Kreka; I. Grahor: Dr. Janez Evangelist Krek, Beseda o sodobnih vprašanjih III, 1934, str. 54.

Politična situacija v času svetovne vojne je sicer terjala razčiščevanja, saj se je postavljalo vprašanje strategije stranke v novih razmerah. Hkrati pa so zunanje okoliščine (boj za obliko združitve v novo državo, vprašanja Primorske, Koroške in Prekmurja) terjale monolitnost notranje razcepljene stranke. Krščansko-socialno krilo je omogočilo stranki konsolidacijo, tako da je zmogla prehod v novo državo, po izločitvi Šušteršičevega krila, kot vodilna slovenska stranka, čeprav je sicer izgubila absolutno večino, ko je viharni vojni in prvi povojni čas radikaliziral zahteve slovenskih množic.

VIII.

Krščankosocialna struja je imela vse preddispozicije, da se razvije v samostojno stranko. Imela je jasno razredno osnovo (proletariat, kmečki proletariat), imela je program (Socialni načrt slovenskih delavskih strank) in tudi spsobne voditelje, ki pa so bili večinoma duhovniki in tako vezani na cerkveno disciplino. Cerkev pa ni mogla dopustiti, da bi se drobile politične sile, ki so bile potrebne v boju proti liberalcem, socialdemokratom, pa tudi nemškemu liberalizmu. Po Kardeljevem mnenju se je Krek zavedal potencialnih nevarnosti, ki jih je tako stanje porajalo, namreč dvojnosti družbenega jedra stranke in razkoraka med uporabo demokratičnih načinov pridobivanja privržencev in pozicijo, v kateri so ti ostajali.

Toda vsaj na zunaj je bila celotnost katoliškega tabora ohranjena; dasi je bilo jasno, da bo prej ali slej moralo priti do razcepa.

Ni važno koliko so vse te Krekove izjave bile iskrene in koliko izraz političnega oportunitizma in demagogije.

Vsekakor pa dokazujejo, da je bil notranji demokratični in socialni pritisk množic na vodilne vrhove krščankosocialističnega gibanja zelo močan in da je gnal klerikalno stranko v razcep.

In vendar je bila vsaj na zunaj celotnost katoliškega tabora ohranjena.

Nach außen hin blieb die Einheit des katholischen Lagers erhalten.

Tako se je razcep v VSLŠ zavlekel v vojni čas, ko se je postavilo vprašanje državne opredelitve slovenskega naroda. V takih razmerah se razcep ni mogel izvršiti kot odcep krščankosocialnega krila, temveč kot prelom demokratičnega, jugoslovansko usmerjenega krila s konservativnim, avstrijsko usmerjenim. Zmagala je torej demokratična smer, ki jo je poosebljal novi »narodni voditelj« Koro-

šec.³⁶ Tako so odločali, pravi Kardelj, vse do končnega razcepa predstavniki Šušteršičevega krila, med običajnimi strankinimi pripadniki pa je prevladovalo demokratično Krekovo krilo.

Kaj bi moral storiti Krek?

»Če je dr. Krek hotel izvesti svoj demokratični program, tedaj bi se z demokratičnim krilom moral odcepiti od reakcionarnih vrhov in se približati delavstvu.«³⁷

Iz te sodbe, ki jo zasledimo nespremenjeno v vseh izdajah Razvoja slovenskega narodnega vprašanja, se da razbrati zamisel ljudske fronte, prenešene v tedanjo politično situacijo. Kardelj sodi, da bi ta zveza kmečkih in delavskih mas edina mogla spremeniti slovensko politiko v »prevratnih dneh« in pri ustvarjanju nove države. Vprašati pa se moramo, ali bi taka zveza doprinesla k revolucionarnemu reševanju slovenskega narodnega vprašanja. Ne eden ne drugi politični predstavnik teh množic, JSDS in krščansko socialna struja, nista bila v svojih nacionalnih programih revolucionarna, sama radikalnost množic, ki jih je pretresel vojni čas, in odmevi obeh revolucij v Rusiji, pa ne bi zadostovala. Izkušnje poznejših tovrstnih povezovanj delovnih množic nam kažejo, da so bile le-te uspešne tam, kjer so jih vodile res napredne sile.

V primeru nastanka kmečko-delavske koalicije bi potekal prehod Slovencev v novo državo iz drugačnih izhodišč. A vendar tudi taka predpostavka odpira niz drugih vprašanj, namreč ali bi se druge meščanske stranke vezale s tako prevladujočo delavsko-kmečko stranko in ali bi jo Srbija sploh sprejela za partnerja.

Razmišljanja o taki varianti pa so le ugibanja, kajti krščanskosocialna skupina, ki je imela za sabo velik del slovenskih nižjih slojev, take povezave ni bila zmožna.

Kakor socialni demokrati je torej tudi Krek načelno odklanjal vsako *revolucionarno* reševanje narodnega vprašanja. S tem je zaprl pot svoji lastni demokratični politiki in ni mogel ubrati prav nobene druge poti, kakor tisto, po kateri so hodili že pred njim konservativni in liberalni prvaki.

Seveda je tudi Krek — dosledneje kot socialni demokrati — načelno odklanjal vsako *revolucionarno reševanje* narodnega vprašanja. S tem je zaprl pot vsaki radikalnejši demokratični politiki in ni mogel ubrati prav nobene poti kakor tisto, po kateri so hodili že pred njim konservativni in liberalni prvaki.

Natürlich lehnte Krek eine revolutionäre Lösung der nationalen Frage prinzipiell ab. Damit verschloß er jeder radikaleren demokratischen Politik den Weg und konnte gar keinen anderen Weg einschlagen als jenen, den schon vor ihm die konservativen und liberalen Führer gegangen waren.

V tej točki je Kardelj ostreje ločil idejna izhodišča socialne demokracije in krščanskosocialne skupine, za kar ni vzrok le zaostrena presoja vloge krščan-

³⁶ Primerjaj podrobno v J. Pleterski: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo. Ljubljana 1971, str. 56—59, 64—75.

³⁷ Sperans: Razvoj, str. 191—192.

skosocialne skupine, temveč tudi v pravičnejši oceni socialne demokracije v povojnih predelavah teksta.³⁸ Krekovo odklanjanje vsake revolucionarne spremembe izhaja iz načel krščansko-socialne doktrine, ki odklanja razredno osnovo konfliktnega stanja v družbi. To sicer ne izključuje včasih bojevitega prizadevanja za delavske pravice (stavkel), vendar v okviru boja za delavskemu stanu primeren položaj v družbi in pravično plačilo za delo. Mesto delavskega stanu pa je visoko, takoj za upravljalci družbe, na kar kaže tudi geslo skupine: »Delu čast, delu slava!«

IX.

Krščanskosocialno gibanje, pravi Kardelj v vseh izdajah svojega dela, je eno od obeh demokratičnih struj v slovenski politični strukturi obdobja do konca avstroogrške monarhije. Pri obeh, krščanskosocialni skupini in socialni demokraciji, pa se javljata tudi pomanjkanje jasne perspektive in revolucionarnosti, kar je povzročilo, da je zavladata v prelomnem obdobju slovenske politike improvizacija; slovenski narod ni dosegel niti ozemeljske celovitosti v okviru ene države, niti svoje nacionalne samostojnosti.

Dasi je imela
marsikatera posamezna
Krekova
ideja *naravnost*
revolucionarni značaj,
vendarle *v celoti*
ni izstopil iz struge tiste
katoliške politike, ki se
je oklepala
habsburške monarhije.

Dasi je marsikatera
posamezna Krekova
ideja imela *progresiven*
značaj, vendarle
v osnovi ni izstopil
iz struge tiste katoliške
politike, ki se je
oklepala obstoječega
sistema in celo
habsburške monarhije.

Trotz manchmal
progressiver Ideen
überschritt er im
Grunde nicht den
Rahmen jener
katholischen
Politik, die sich an das
bestehende soziale
System und sogar an die
Habsburgermonarchie
klammerte.

Ocena najboljših Krekovih političnih dejanj se je torej relativizirala in objektivizirala. O revolucionarnosti Kreka in krščanskosocialne skupine res ni mogoče govoriti, čeprav so Kreka politični nasprotniki obkladali z vzdevki »rdeči socialist v črnji suknji«.³⁹ Revolucionarne so bile njegove ideje le v očeh liberalnih in konservativnih nasprotnikov krščanskosocialne doktrine.

Drugi del ocene, koliko Krek nadaljuje tradicionalno politiko katoliške stranke na Slovenskem postavlja vprašanja celote in osnove. Po prvi, predvojni izdaji, je Krek prebijal okvire dotedanje slovenske politike, po povojnih izdajah pa so posebnosti njegove politične linije brez večjega pomena za osnovno politično usmeritev. Povojna ocena je s tem v nasprotju z ohranjeno označbo Krekove krščanskosocialne politike, po kateri je vnesla v slovensko meščansko politiko več bistvenih elementov — demokratičnost v političnem delu, povezava socialnega programa z nacionalnim, povezava s hrvatskimi silami

³⁸ V luči političnega boja komunistov s socialdemokrati oziroma socialisti je prikazana JSDS v precej temni luči, čeprav je pomenila ob vseh svojih slabostih najnaprednejšo politično stranko v slovenskem prostoru pred I. svetovno vojno.

³⁹ Slovenski narod, XXX, 1897, št. 38, 17. 2. 1897.

v okviru trialističnega programa. Res pa je, da je Krek sprejemal habsburško monarhijo kot danost vse do zadnjih mesecev življenja.⁴⁰

Poimenovanje samega gibanja je v vseh primerjanih izdajah Razvoja slovenskega narodnega vprašanja enako; Kardelj uporablja termin »krščansko-socialno gibanje«, resda v povojnih izdajah dosledneje. Medtem ko v prvi izdaji uporabi ta termin dvakrat, druge krati pa ga uporablja opisno (dr. Krek, Krekovo združniško gibanje, Krekovo narodnoosvobodilno prizadevanje, Krekov demokratični program, demokratično krilo), pa je v povojnih izdajah termin krščansko-socialen večkrat uporabljen. Loči pa pisec tudi termin »krščansko socialističen«, ki ga uporabi za oznako samostojne politične skupine, v kolikor bi se kot taka izločila in ohranila svoje delavsko jedro, v drugem primeru pa za splošno označitev slovenskega krščanskosocialnega gibanja nasproti nemškemu.

Gibanje samo se je v začetku označevalo kot krščansko-socialistično; vendar kaže, da je hkrati z odpovedjo lastni politični organizaciji izginila tudi ta označba in se uveljavi označba krščanskosocialno.⁴¹ To oznako uporablja tudi naša zgodovinopisna literatura.⁴²

Tekst prve izdaje se v večji meri posveča pojasnjevanju Krekovega osebnega položaja v krščanskosocialnem gibanju, v povojnih pa Kardelj izdatneje ločuje med Krekom samim in gibanjem. Misel »V vsej politični delavnosti dr. Kreka sploh, a na področju narodnega vprašanja še posebej, lahko opazimo neko značilno omahovanje med reakcionarnimi vrhovi in demokratičnimi množicami, ki je paraliziralo vsako uspešno akcijo. Krek je gradil *moralno* stavbo, ki se mu je sproti podirala, ker je bila zidana na reakcionarnem *realnem* temelju.«⁴³ ni v skladu s temeljno tezo, ki jo o Kreku postavlja Jurčec, namreč da gre pri Kreku za osebno tragedijo, ki izhaja iz protislovnosti med lastnimi političnimi hotenji in okoljem, v katerem deluje.⁴⁴ Takega mnenja pa ni bil Vilfan v svoji oceni Jurčecove knjige, saj zanj iz omenjenega protislovja izvirajoče osebne tragedije ni, kajti Krek je pač deloval s temeljnim namenom, da pridobi stranki, katere član

⁴⁰ W. Lukan: Janez Ev. Krek in slovensko nacionalno vprašanje, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XXII, 1982, št. 1—2, str. 50; o vprašanju tradicionalnosti Krekove politike glej tudi J. Vilfan: R. Jurčec, Krek, Sodobnost 1936, str. 239.

⁴¹ J. Pleterski: Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1894—1904, ZČ XXXI, 1977, št. 1—2, str. 16.

⁴² Ibidem, str. 15—16; F. Gestrin — V. Melik: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918, Ljubljana 1966, str. 275—285; R. Jurčec, Krek, str. 111—127 nedosledno uporablja izraze krščanskosocialen in krščanskosocialističen; J. Šavora: Krščansko socialistično gibanje na Slovenskem do osvoboditve, Nova pot X, 1958, št. 10—12, str. 466—484 dosledno uporablja oznako krščanskosocialističen. J. Prunk: Pot krščanskih socialistov v OF slovenskega naroda, str. 7—61, uporablja naziv krščanskosocialni. V primerjalni študiji o evropskem krščanskem socializmu med vojnama prezentira prehod krščanskosocialne doktrine in krščanskega radikalizma v krščanski socializem. Temeljno izhodišče za razlikovanje med krščansko-socialno doktrino in krščanskim socializmom mora biti odnos do družbenega reda; krščanskosocialna doktrina ostaja v mejah — tako ali drugače — reformiranega kapitalističnega družbenega reda, medtem ko se krščanski socializem opredeljuje za socializem, torej spremembo družbenega reda. Iz navedenega je jasno, da je mogoče Kreka in vso krščanskosocialno akcijo na Slovenskem označevati kot krščanske socialce vse do preloma v tridesetih letih našega stoletja.

⁴³ Sperans: Razvoj, str. 192.

⁴⁴ R. Jurčec: Krek, str. 11—12.

in aktivist je bil, čim močnejše pozicije med slovenskim ljudstvom.⁴⁵ V povojnih predelavah teksta se je Kardelj omejil na analizo objektivnih meja Krekove politične doktrine in delovanja in citirani del teksta izločil.

X.

Ugotoviti moramo, da je Kardeljeva ocena krščanskosocialnega gibanja v vseh povojnih izdajah precej bolj zaostrena, a ne dovolj vsestranska. Pri pisanju prve izdaje avtor iz političnih ozirrov ni do konca razvil kritike krščanskosocialnega gibanja na Slovenskem. Upoštevatni moramo tudi osebni razvoj avtorja kot marksističnega teoretika in splošno raven marksistične misli tedaj, končno pa tudi manjšo distanco do proučevanih pojavov. Povojne izdaje teksta so vpete v drugačno družbenopolitično prakso. Neposredni mobilizacijski smotri s poudarki o potrebi enotnosti vseh demokratičnih sil, o nujnosti povezave demokracije z naprednim družbenim ciljem, kar naj utemelji nujnost povezovanja slovenskih ljudskih množic s KPS, so izgubili aktualnost, saj je slovenski narod z uspešnim narodnoosvobodilnim bojem vzel reševanje svojega obstoja in samostojnosti v lastne roke, Osvobodilna fronta pa presegla koncepcijo ljudskofrontnega povezovanja. Kardelj je bil eden glavnih akterjev in teoretični spodbujevalec teh procesov.

Povojni predelavi besedila se odlikujeta po obširnejši in natančnejši analizi družbenih silnic tedanjega časa, postavljene pa so v širši kontekst političnih razmer v monarhiji. V tem okviru je tudi slovensko krščanskosocialno gibanje postavljeno v fronto prizadevanj katoliške cerkve za modernizacijo lastnega delovanja in prilagoditve kapitalistični družbi. Tudi avtor se zaveda vprašanj, ki jih odpirata predelavi teksta.

Prva izdaja knjige preseneča z domišljeno analizo, ki jo je v skoraj vseh postavkah potrdil tudi dejanski družbeni in nacionalni razvoj Slovencev, čeprav je bila vmes taka radikalna sprememba položaja naroda, kot jo predstavljata narodnoosvobodilni boj in socialistična revolucija. V tem prelomnem obdobju se je potrdila temeljna Kardeljeva zahteva, povezava delavstva in kmečkega sloja, širokih ljudskih množic in njihova aktivizacija v boju za nacionalne in socialne spremembe. Da je ta boj uspel, je bila potrebna avantgardna sila, ki je povezala boj za obstoj naroda z revolucionarnimi socialnimi spremembami. Ta sila je bila Komunistična partija Slovenije kot del KPJ in ta je imela v Razvoju slovenskega narodnega vprašanja dobro teoretično podlago za svoj boj.

⁴⁵ J. Vilfan: R. Jurčec: Krek, Sodobnost 1936, str 236—239.

LES APPRÉCIATIONS SUR JANEZ EVANGELIST KREK ET SUR LE SOCIALISME
CHRÉTIEN EN SLOVÉNIE JUSQU'À L'ANNÉE 1918 DANS LE LIVRE
»L'ÉVOLUTION DE LA QUESTION NATIONALE SLOVÈNE« D'EDVARD
KARDELJ (Essai d'une analyse comparative)

R é s u m é

Vu que les différences générales entre les éditions différentes de cette étude d'Edvard Kardelj sont déjà connues, on cherche à établir, dans ce traité combien et quelles différences y a-t-il entre la première, la deuxième et la troisième éditions par rapport à la traduction allemande du passage traité du texte se rapportant au mouvement de socialisme chrétien en Slovénie avant la chute de l'empire austro-hongrois ainsi qu'à l'activité politique de Janez Evangelist Krek.

Le sujet traité est parmi ceux que Kardelj, dans les rédactions du texte d'après la guerre, n'avait pas seulement élargis mais aussi réélaborés du point de vue de contenu. Une analyse du texte met en évidence quelques appréciations différentes des mêmes faits historiques mais il faut tout de même prendre en considération le fait que l'ouvrage n'a pas un caractère purement historique mais qu'il contient, aussi spécialement dans la première édition, des notes de caractère politique.

Une analyse minutieuse du texte en question prouve qu'il existe des différences essentielles, entre la première et la deuxième édition tandis que les différences sont négligeables dans la traduction allemande. En traitant l'origine sociale et les fondements du mouvement de socialisme chrétien, Kardelj limita le substrat à la population paysanne. En ce qui concerne le programme politique, dans les éditions ultérieures, on attache du poids la réponse aux tendances de la population paysanne tandis qu'en ce qui concerne les coopératives, on fait une distinction plus nette entre la bourgeoisie des deux courants orientations politiques. Le résultat final du mouvement des coopératives est souligné, c'est-à-dire, qu'il ne sert qu'à la concentration du capital de la bourgeoisie. En ce qui concerne la question de la politique nationale, Krek et le mouvement de socialisme chrétien défendaient le cadre de socialisme autrichien de manière que Kardelj reniait le caractère révolutionnaire du mouvement de socialisme chrétien et l'on s'y complètement, de joint à son opinion. On principe, le problème de la dénomination de ce mouvement par les termes de chrétienté sociale ou de socialisme chrétien est déjà résolu en historiographie slovène mais on trouve toujours des inconséquences.